

بررسی تحقق جرم محاربه در فضای مجازی

با تکیه بر فقه امامیه

(تاریخ دریافت ۱۴۰۲/۱۱/۱۷، تاریخ تصویب ۱۴۰۲/۰۸/۱۲)

دکتر خلیل الله احمدوند^۱

^۱استاد یار گروه الهیات، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

زهیر نصرتی

دانشجوی کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران

چکیده

هر ملتی با هر نوع تفکر و خط مشی سیاسی یکسری خواسته هایی از حاکمیت و دولت خود دارند و یکی از مهمترین خواسته ملت ها امنیت و آسایش عمومی می باشد. سلب امنیت عمومی، ایجاد رعب و هراس در بین مردم با استفاده از سلاح، اعم از سلاح های سرد، گرم، شیمیایی و یا سلاح های پیشرفته امروزی (اینترنتی) از جرائمی می باشد که بر علیه حق امنیت مردم بوده و در بین فقهاء امامیه به عنوان جرم محاربه نامیده می شود. با گسترش فضای مجازی، بسیاری از این نوع جرائم در این فضا شکل می گیرد لکن جرائم سنتی و قدیمی با جرائمی که در فضای مجازی محقق می شود از حیث ماهیت تفاوت هایی دارند که نیاز به بررسی و تحقیق دارد، حال در تحقیق حاضر سعی بر این شده است که با استفاده از روش کتابخانه ای به شیوه توصیفی - تحلیلی به این سوال پاسخ دهیم که آیا محاربه در فضای مجازی تحقق می یابد یا نه؟ در بین کلام فقهاء تحقق جرم محاربه مشروط به اخذ سلاح گردیده است لکن گاهی بخش عمده ای از ارباب و ترس مردم از طریق غیر سلاح به وجود می آید، در آیات باب محاربه و هم چنین ادله نقلی دلیل خاصی بر شرط بودن اخذ سلاح در محاربه به دست نمی آید، حتی در برخی از روایات قرینه داریم که سلاح را تعمیم داده اند و ظاهر این روایات این است که ملاک در تحقق جرم محاربه را قوه قهر و غلبه می باشد و این هدف با هر وسیله ای محقق می شود و استفاده از سلاح حدید یا غیر حدید موضوعیتی ندارد و به تبع این حکم، کسانی که در فضای مجازی موجب سلب آرامش و امنیت مردم می شوند محارب هستند.

واژگان کلیدی: محاربه - اخافه الناس - سلاح - فضای مجازی

مقدمه

امنیت و آسایش از نعمت های بزرگ الهی می باشد که بر همه مردم آن را ارزانی داشته است و همه مردم نیز چنین حقی را دارند که تمام عمر خود، در کمال آسایش و امنیت زندگی و سپری کنند و کسانی که قصد سلب این نعمت را از مردم می کنند در واقع جسارت بزرگی مقابل خداوند انجام می دهند، در دین مبین اسلام امنیت و آسایش مردم، مورد اهتمام قرار گرفته و دارای جایگاه خاصی می باشد لذا از این جهت است که مولای متقیان حضرت امیرالمومنین می فرمایند: ((شر البلاد بلد لا امن فیه)) (غرالحکم، آمدی، ج ۴، ص ۱۶۵). ازدیدگاه پیامبر گرامی اسلام و ائمه اطهار (علیهم السلام) کسی که سلب آسایش از مردم کند و لو اینکه ضرر جانی یا مالی بر مردم وارد نسازد، مجرم و گناهکار شناخته شده است. امور زیادی می تواند از مردم سلب آسایش و امنیت کند و موجب رعب و هراس در بین مردم شود لکن در بین این امور جرمی وجود دارد که علت اصلی غضب خداوند بر مرتکب چنین جرم را می توان سلب آسایش و امنیت از مردم دانست و آن جرم محاربه می باشد، که امروزه حیطه آن گستره بیشتری را در بر میگیرد و مجرمین آن به صورت سازماندهی شده و با برنامه ریزی دقیق امنیت و آسایش مردم را سلب می کنند. در دنیای امروزی فناوری اینترنت دارای پیشرفت سریعی بوده و این گستردگی و پیشرفت، بستر های جدیدی برای قانون شکنی های هوشمندانه فراهم ساخته است و امکان تحقق بسیاری از جرائم سنتی و قدیمی را به نحو مدرن فراهم ساخته است. یکی از مشکلات اصلی که به واسطه پیشرفت فناوری اینترنت رخ داده است به وجود آمدن جرائمی در بستر اینترنت می باشد که به آن جرائم اینترنتی می گویند (شریفی، سپهری، ۱۳۹۴). در بین فقهاء امامیه در مورد تعریف و مصداق محارب و همچنین عبارت تشهیر السلاح اختلاف نظرهایی وجود دارد و در محافل قضایی معمولاً در مورد تشخیص محارب بحث و تبادل نظر بوده و یکی از مصادیقی که می توان در مورد آن تحقیق و بررسی انجام داد تحقق جرم محاربه در فضای مجازی می باشد، لذا ما بر این امر آمدید که با بررسی دیدگاه های فقهای امامیه در مورد جرم محاربه و مقایسه تطبیقی آن در فضای مجازی، امکان تحقق جرم محاربه در فضای مجازی را

بررسی کنیم که چنانچه اگر سلاح را تعمیم دهیم و آن را منحصر در اشیاء ندانیم بلکه آن را تعمیم به قوه قهر و غلبه بدانیم، می توان گفت که محاربه در فضای مجازی نیز محقق می شود؛ لذا لازم و ضروری است که حکم محاربه در فضای مجازی را مشخص کرد.

بخش اول: مفهوم شناسی

بند اول: محاربه

- لغتاً

محاربه در لغت از ریشه "حرب" به معنای جنگ و غارت و نقیض آن واژه "سلم" به معنای صلح است، واژه محاربه دراصل به معنای "سلب" و گرفتن می باشد(ابن منظور، ۳۰۲، ص ۱۳۸۸). اطلاق واژه "حرب" بر کسی که بر روی مردم سلاح کشیده برای جنگیدن با مردم یا ترساندن آنان از این اعتبار می باشد که او قصد گرفتن جان یا مال یا ملک مردم را دارد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۷۸، ص ۲۰۹).

- از منظر قرآن

در قرآن کریم هشت مرتبه، واژگانی که از مشتقات "حرب" یا "محاربه" می باشند بکار رفته است که از میان تمامی این آیات، موضوعی که در آیه ۳۳ سوره مبارکه مائده مطرح شده است موضوع بحث است. با دقت و تامل در معنای این آیه و همچنین توجه به تعریف لغوی محاربه به این مطلب پی خواهیم برد که معنای حقیقی "حرب" هرچه باشد، اضافه شدن لفظ "محاربه" به "الله" و "الرسول" در آیه شریفه می تواند قرینه ای باشد بر اینکه معنای حقیقی کلمه مراد نیست؛ چراکه جنگ واقعی و مبارزه حقیقی با خداوند قابل تصور نیست همچنین جنگ حقیقی با پیامبر نیز مراد نیست چراکه در اینصورت آیه شریفه مختص به زمان پیامبر اسلام می بود که قطعاً مدلول آیه غیر از این می باشد. به بیان دیگر، نفس اضافه شدن لفظ "محاربه" به "الله" قرینه ای است بر اینکه معنای عام تر و گسترده تری از جنگ مستقیم و حقیقی مدنظر می باشد و آن معنا یکی از امرین زیر می باشد:

الف) هرگونه سرپیچی، عصیان و مخالفت با حکم خداوند و رسولش (

طباطبایی، ۱۳۹۳، ج ۵، ص ۳۵۴

ب) مراد از محاربه با خداوند و رسولش در واقع محاربه با مسلمانان می باشد چراکه امت اسلامی دارای اهمیت خاصی می باشد لذا جنگ با امت اسلامی به منزله جنگ با خداوند و رسولش تلقی می شود، ما در آیه شریفه می بینیم که لفظ محاربه به خدا و رسول اضافه شده چراکه در واقع امت اسلام منتسب به خداوند و رسولش و تحت نظر و ولایت آنهاست. با چنین اسنادی می فهمیم که معنای مذکور به منزله مجاز در اسناد می باشد (سیوری، ۱۳۸۴، ج ۲، ص ۳۵۱).

محاربه انواعی دارد؛

*گاهی کافران با مسلمانان می جنگند

*گاهی گروهی از خود مسلمانان علیه حکومت اسلامی قیام می کنند

*گاهی گروهی از مسلمانان به قصد ایجاد ناامنی و رعب و وحشت و غارت و خون ریزی، با گروهی دیگر از ایشان به جنگ می پردازند.

هرکدام از این گروه ها را می توان مجازاً محاربه با خدا و رسولش به شمار آورد، لذا هرکدام از قسم های مذکور را می توان از مصادیق آیه شریفه محسوب کرد. لکن با تامل و توجه به قرائن متعدد می فهمیم که مراد آیه بدون شک محاربه کافران با مسلمانان نیست؛ چراکه در ادامه آیه آمده است: (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ) که قرینه ای می باشد براینکه مراد از توبه، توبه از محاربه می باشد نه توبه از شک و محاربان ار مسلمانان می باشند؛ چراکه توبه برای مسلمانان است، نه برای کفار و اینکه کفار با ایمان آوردنشان تازه وارد حوزه اسلام می شوند که بر این حالت عبارت توبه صدق نمی کند. (هاشمی شاهرودی، ۱۳۷۸، ص ۲۱۱)

- از منظر فقه امامیه

مشهور و اکثر فقهای امامیه تعریف جامعی را برای محاربه بیان کرده اند که عبارت است از: (تجريد السلاح لإخافة الناس) و قیود دیگری را مثل ارتکاب محاربه در شب یا روز، در شهر یا خارج از شهر، ارتکاب آن از سوی انسان قوی یا ضعیف، ارتکاب از سوی اهل ربه یا غیر آن را موثر در تصدیق محاربه و مجازات آن نمی دانند. (العاملی، بی تا، ج ۹، ص ۲۰۹) (حلی، ۱۴۰۳، ج ۳ و ۴، ص ۹۵۸ و ۹۵۹)

(موسوی خویی، ۱۴۲۸، ج ۱، ص ۳۸۵) (امام خمینی، بی تاج، ۲، ص ۲۹۱) (نجفی، ۱۹۸۱، ج ۴۱، ص ۵۶۱). مرحوم محمد حسن نجفی معروف به صاحب جواهر در کتاب جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام برای عبارت "لِإِخَافَةِ النَّاسِ" توضیحاتی را می فرمایند: ((و لو واحد علی وجه یتحقق به صدق اراده الفساد فی الارض؛ هر چند تهدید کننده شخص واحدی باشد و به منظور اینکه دیگران را بترساند و در زمین فساد کند، سلاح داشته و به آن دست برد (نجفی، ۱۴۰۱، ج ۴۱، ص ۵۶۶) البته فقهای دیگری من جمله حضرت امام خمینی (قدس سره) این قید را اضافه کرده اند که قصد اخافه باید به منظور فساد در زمین باشد و الا عنوان محاربه نمی گیرد مثل زمانی که بخاطر خصومت شخصی باکسی در گیر شود. فرحزادی، رحمتی، ثابت سروسستانی، ۱۳۹۱). از دیدگاه حقوقدانان معاصر نیز، از یک طرف قصد برهم زدن امنیت عمومی و از طرف دیگر به کارگیری سلاح هم لازم است و هم اینکه در تحقق محاربه جزء شروط اصلی می باشند. یکی از حقوقدانان در این باره گفته است: ((هرکس اسلحه بکشد و قصد ترساندن مردم را داشته باشد، محارب است و مشخص است که خداوند و رسول (ص) در آیه کنایه می باشد، بلکه مراد همه امت اسلامی است و نیز فرقی نمی کند که افراد مهاجم، مسلمان باشند یا غیر مسلمان. همچنین است در مورد افرادی که به آنها هجوم آورده اند؛ یعنی فرقی بین مسلمان و غیر مسلمان نیست. در هر حال اینجا عنوان محاربه صدق می کند و باید احکام محارب بر مهاجمان (واجدان شرایط محاربه) جاری کرد. (بجنوردی، ۱۳۸۴، ص ۱۵۹) لازم به ذکر می باشد که رابطه بین جرم محاربه و بغی عموم خصوص من وجه می باشد و این دو جرم با یکدیگر فرق دارند و می توان گفت که اساسی ترین فرق این دو جرم در دیدگاه فقهای شیعه این می باشد که بغی برای جرم های سیاسی بکار می رود؛ لذا انتساب محارب به مجرمین سیاسی از دیدگاه فقهاء غلط بوده و نمی توان شخص باغی را متهم به محارب یا مفسد فی الارض کرد. (یزدی، احمری، رجایی پور، ۱۴۰۰).

بند دوم: سلاح

سلاح وسیله ای است که در مقابله با دشمن برای کشتن، مجروح کردن و از پای در آوردن او استفاده می شود. یک اسلحه ممکن است شوک باشد که در

دست جای گیرد مثل چماق، گرز یا شمشیر. همچنین ممکن است یک سلاح موشکی باشد که با قدرت و توان عضلانی کار می کند مثل نیزه، زنجیر و تیروکمان و یا اینکه با نیروی مکانیکی کار کند مثل کمان پولادی و منجنیق. سلاح های متعارف را به اعتبار دیگری می توان تقسیم کرد به سلاح هایی که با انرژی جنبشی (مثل گلوله) یا با انرژی شیمیایی (مثل بمب و نارنجک). سلاح های غیر متعارف شامل سلاح های هسته ای مانند بمب اتمی و بمب گرما هسته ای و سلاح های جنگ شیمیایی و جنگ بیولوژیکی می شود. در دنیای امروز که اینترنت نقش مهمی در زندگی روزمره مردم دارد سلاح های جدیدی به نام سلاح های سایبری را می توان به انواع سلاح اضافه نمود که می توانند باعث مختل شدن، از کار افتادن سیستم های بانکی، اقتصادی و... شوند و از برنامه های اجتماعی مانند تلگرام، اینستا گرام و... می توان برای اغتشاش، آشوب، براندازی یا کلاه برداری های دیگر استفاده نمود. (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱). سلاح در اصطلاح، از منظر فقهای اسلام، منطبق بر چیزی می شود که برای جنگ کردن و درگیری ساخته شده باشد، لذا سلاح ها بر حسب زمان ها و مکان های گوناگون، متعدد و مصادیق و صور مختلفی خواهند داشت؛ به این جهت باید بینیم که تعریف عرف از سلاح چه می باشد و با مراجعه به عرف در می یابیم که سلاح را اعم از سلاح سرد و گرم می داند و همچنین برای درک بهتر معنای سلاح و تشخیص مصادیق آن باید ابتدا هدف از ساخت اشیاء را بازنگری و مد نظر قرار داد، لذا با توجه به توضیحاتی که داده شد می توان در تعریف سلاح چنین گفت که هر ابزاری هدف از ساختن آن از منظر عرف برای درگیری و انتفاع در نزاع به کار رود. (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

بند سوم: فضای مجازی

اصطلاح "فضای مجازی"^۱ "اولین بار توسط ویلیام گیبسون^۲ در سال ۱۹۸۲ در داستانکی به نام "سوزاندن کروم" که اشاره به واقییت مجازی تولید شده توسط

^۱ Syberspace

^۲ William Gibson

رایانه دارد بکار رفت. بنا بر قول گیبسون فضای مجازی یک دنیای واقعی می باشد لکن با یک ویژگی خاص و آن این است که این دنیای واقعی جنسش از غیر فضا می باشد. لذا شاید نامیدن فضای مجازی را به دنیای حقیقی از این جهت باشد که فضای مجازی فضایی می باشد که با تجربیات و مشکلات جامعه مثل جرم و جنایت، طرد اجتماعی و فقر سرو کار دارد و در واقع فضای مجازی بستری برای انعکاس مشکلات اقتصادی، اجتماعی و تقسیمات جغرافیایی می باشد که در جوامع بزرگ رخ می دهد (گیبسون، ۱۹۹۶) در واقع آن چیزی که فضای مجازی را به وجود آورده است گسترش اینترنت می باشد و می توان گفت که فضای مجازی یک فضای مرکب از اینترنت و انواع تعاملات، رفتارها و فعالیت های روزمره انسان می باشد که می تواند اشکال گوناگونی داشته باشد مثل خرید آنلاین، بانک داری و کلاه برداری های اینترنتی و.... (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱) لذا با توجه به قدرت نفوذی که اینترنت دارد یک سیستم ارتباطی قوی ای را در دنیا به راه افتاده است که با توجه به منافع اجتماعی، سیاست دولت های مختلف و استراتژی های تجاری، نوع ارتباط متفاوت می باشد که می توان نام این ارتباط را "فرهنگ مجازی واقعی" نامید. (کستل^۱، ۱۹۹۷) کستل در توضیح می گوید که: ((این مجازی سازی واقعی است، نه واقعیت مجازی)) چراکه محیط اطراف ما در این فضا قرار گرفته و تنوع و تغییر شکلی پیدا کرده است و ما در زندگی روزمره خود با این تغییرات و تحولات روبرو هستیم لذا به بیان دقیق تری می توان گفت که فضای مجازی در واقع واقعیت ماست و چیزی جدای از بطن و حقیقت زندگی ما نیست (کستل، ۱۹۹۷). لایه های تشکیل دهنده فضای سایبری را می توان حداقل به سه قسم تقسیم کرد:

* لایه های فنی که زیر ساخت های فناوری فضای مجازی به آن مربوط می شود.

* موقعیت جغرافیایی لذا توپولوژی شبکه های آی سی تی که از محل گره ها و هاب آن ها به وجود آمده است.

^۱ Castells

* لایه اجتماعی که مرتبط به سازمان دهی فضایی افراد با استفاده از شبکه های آی سی تی می شود. برای تجسم دقیق تری از فضای مجازی ما باید ویژگی های آن (مردم، فضا، زمان) را مورد بررسی قرار دهیم و سعی کنیم که این ویژگی های سه گانه را با هم در نظر بگیریم، لذا با توجه به توضیحات بیان شده، نتیجه می گیریم که جرم در فضای مجازی همانند جرم در دنیای واقعی منوط به شناخت ما از فضای مجازی می باشد. (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

بخش دوم: شرایط تحقق جرم محاربه

بند اول: عدم اشتراط ذکوریت

عده ای از فقهاء به دلیل اینکه در آیه شریفه ۳۳ سوره مبارکه مائده کلمات "الذین" و "یحاربون" و باقی ضمائر به صورت جمع مذکر بیان شده است جرم محاربه را مختص مردان دانسته اند؛ یعنی زنان از عنوان حارب خروج موضوعی دارند و فقط مردان هستند که می توانند محارب واقع شوند (علامه حلی، ۱۴۱۳ ج ۹، ص ۲۵۹) (ابن ادریس، ۱۴۱۰ ج ۳، ص ۵۰۸). ابن جنید به نقل از شهید ثانی (الشهید الثانی، ۱۴۱۰ ج ۲، ص ۳۸۴) و اسکافی به نقل از الشرح الصغیر (طباطبایی، ۱۴۰۹ ج ۳، ص ۳۱۰) قائل به شرط ذکوریت می باشند. مشهور فقهاء امامیه در تعریف محاربه از عبارت من ذکر او انشی استفاده کرده اند یعنی محارب هم شامل مرد می شود و هم زن و ذکوریت را برای تحقق محاربه شرط نمی دانند. (الطوسی، ۱۳۸۷ ج ۸، ص ۵۶) (علامه حلی، ۱۴۱۳ ج ۲، ص ۲۷۱) زیرا آنان خطاب "یحاربون" و "الذین" را مجاز و از باب عمومیت می دانند نه از باب اشتراط ذکوریت چراکه مراد آیه افیاد می باشد که برای تحقق آن فرقی بین زن و مرد نیست و همچنین در روایات و کلام فقهاء می بینیم که از عبارت من جرد السلاح لإخافه الناس را بکار برده اند، کلمه "من" موصول عام است لذا شامل مرد و زن می شود (الطوسی، ۱۴۰۷ ج ۵، ص ۴۷۰) (محقق حلی، ۱۴۰۸ ج ۴، ص ۹۵۹) (طباطبایی، ۱۴۱۸ ج ۱۰، ص ۲۰۵).

بند دوم: اخافه الناس

محارب در واقع با عملی که انجام می دهد قصدش ترساندن مردم می باشد لذا محاربه باید جنبه عمومی داشته باشد. منظور از عبارت "لإخافه الناس" جماعت

است لکن اگر یک نفر هم بترسد و قصد افساد وجود داشته باشد باز هم عنوان محاربه تحقق پیدا می کند. (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۴۱، ص ۵۶۴) البته عده ای از فقهاء قائل هستند که برای تحقق شرط ترساندن مردم همین مقدار که فعل محارب قابلیت ترساندن مردم را داشته باشد کافی می دانند و لزومی در فعلیت آن نمی دانند بلکه بالقوه هم بتواند ترسانند کافی است و لو اینکه کسی هم نترسد (البهجه، بی تا، ج ۵، ص ۲۰۹) لکن برای تحقق عنوان محارب، داشتن قصد اخافه الناس مورد اتفاق نظر همه فقهاء میباشد (اسماعیلی، ۱۳۹۵). یکی دیگر از مواردی که در عبارت "لإخافه الناس" فقهاء در آن اختلاف نظر دارند کلمه "ناس" می باشد و در تعیین مصداق آن اقوال مختلفی وجود دارد؛ فاضل هندی در کشف الشام قائل شده است که مراد از ناس مسلمین می باشد لذا عمل محاربه باید برای ترساندن مسلمین باشد و در صورتی که مسلمانی به رعب و هراس افتد محاربه تحقق می یابد (الفاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۴۳۰). صاحب الدر المنضود خطاب عبارت "لإخافه الناس" را مطلق می داند لذا محاربه با ارباب مردم تحقق پیدا می کند چه مرعوبین مسلمان باشند و چه غیر مسلمان باشند چه در دارالاسلام جرم محقق شود و چه در غیر دارالاسلام با صرف تحقق ارباب محاربه کامل می شود (الکلیایگانی، ۱۴۱۲، ج ۳، ص ۲۱۹) لکن شیخ مفید فقط تحقق محاربه در دارالاسلام را ملاک قرار داده است (المفید، ۱۴۱۳، ص ۸۰۴).

بند سوم: اهل ریه (سابقه دار بودن)

اهل ریه به این معنا می باشد که شخص محارب سابقه شرارت نیز داشته باشد که در مجمع البحرین آمده است: ((و هی تهمه و الظنه)) (الطریحی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۷۷) یعنی افرادی که دارای سابقه شرارت هستند در معرض تهمت و ظن می باشند. حال سوال این می باشد که در تحقق محاربه آیا اهل ریه بودن شرط است؟ بعض از فقهاء به استناد روایت ضریس از امام صادق (ع): ((من حمل السلاح باللیل فهو محارب، الا ان یكون رجلا لیس من اهل الریه)) (اسماعیلی، ۱۳۹۵) اهل ریه بودن را شرط در تحقق محاربه می دانند و عده ای از فقهاء قدر متیقن بین روایاتی که قید اهل ریه در آن ذکر نشده و روایاتی که ذکر شده را در این می دانند که اهل ریه بودن برای تحقق محاربه

شرط می باشد (الشهید الثانی، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۲۰۹) (ابن البراج، ۱۴۰۶، ج ۲، ص ۵۵۳) (الطوسی، ۱۴۰۰، ص ۷۲۰). عده ای دیگر از فقهاء با استناد به عمومیت آیه و همچنین عدم ذکر شرط مذکور در برخی روایات، قائل هستند که اهل ریه بودن شرط نیست چراکه "الذین" موصول می باشد و موصولات عام هستند و افاده عموم می کنند لذا شامل اهل ریه و غیر آن می شود و همچنین اصل عدم اشتراط می باشد (الخمینی، ۱۴۰۹، ج ۲، ص ۴۹۲) (الگلپایگانی، ۱۴۱۲، ج ۳، ص ۲۱۹) (الفاضل، ۱۴۲۲، ص ۶۳۷).

بند چهارم: اخذ السلاح

در مورد اخذ سلاح در تحقق محاربه بین فقهاء امامیه اتفاق نظر وجود دارد لکن در یک رای شاذ فاضل هندی و علامه حلی با عبارت "لا یشرط السلاح" اخذ سلاح را در تحقق محاربه شرط نمی دانند (اسماعیلی، ۱۳۹۵)

نظر فقهاء در مورد نوع سلاح متفاوت می باشد و اتفاق نظری وجود ندارد :

*دسته ای از فقهاء با استناد به روایتی از امام صادق (ع) : ((من اشار بحدیده فی مصر قطعت یده و من ضرب بها قتل)) (اسماعیلی، ۱۳۹۵) قائل هستند که مراد از سلاح، سلاحی است که جنسش از حدید باشد مثل نیزه، چاقو و... و استفاده از وسایل دیگری مثل سنگ، چوب، عصا که جنسشان از حدید نیست را مصداق آیه نمی دانند (ابن قدامه، ۱۴۰۵، ج ۱۰، ص ۳۰۴) و همچنین نظر مذکور را فاضل هندی در کشف الثام محتمل می داند (الفاضل الهندی، ۱۴۱۶، ج ۲، ص ۴۳۱).

*دسته دیگری از فقهاء امامیه قائل هستند که مراد از "سلاح" اخذ به قوه آن است؛ یعنی آنچه که شرط در تحقق محاربه است بکار بردن قدرت، زور و قهر می باشد دلیل قول این دسته از فقهاء را می توان اتخاذ به موسع بودن مفهوم سلاح دانست که در اینصورت مفهوم سلاح هم شامل حدید و غیر آن هم می شود و هم شامل خود سلاح و هم قوه اخذ آن می شود (الشهید الثانی، ۱۴۱۰، ج ۹، ص ۲۹۱) و همچنین علامه حلی در تحریر الاحکام، بر خلاف نظر دسته اول از فقهاء، سلاح را شامل غیر جنس حدید نیز می داند (علامه حلی، ۱۴۲۰، ج ۲، ص ۲۳۴) و همچنین فاضل لنکرانی نظر دوم را پذیرفته اند با این توضیح که از روایات مورد

استناد دسته اول فقهاء انحصار سلاح در حدید فهمیده نمی شود و می تواند شامل سلاح غیر حدید هم باشد (الفاضل لنکرانی، ۱۴۲۲، ص ۶۴۱).

*برخی از فقهاء، آتش را مصداق سلاح می دانند و استناد به روایت سکونی عن جعفر عن امیرالمومنین(ع) می کنند که در آن آمده: ((فی رجل بنار، فשלها فی دار قوم فاحترقت، واحترق متاعهم انه یغرم قیمه الدار و ما فیها ثم یقتل)) (اسماعیلی، ۱۳۹۵). با توجه به تعاریفی که فقهای امامیه از محاربه ارائه کردند می توان نتیجه گرفت که کشیدن سلاح شرط لازم و نه کافی برای تحقق جرم محاربه می باشد. در دنیای امروزی با گسترش فناوری و تغییراتی که در سبک زندگی به وجود آمده به تبع نوع جرائم و سلاح ها نیز تغییر می کند لذا اگر طبق نظر برخی از فقهای امامیه سلاح را محدود به نیزه، چاقو و... کنیم با چالش جدیدی روبه رو خواهیم شد. به عنوان مثال می توان، قول یکی از اساتید دانشگاه هاروارد را ذکر کرد ((در جریبان سومین همایش اروپایی پزشکی ایتالیایی یکی از اساتید ((امنیت بین المللی)) دانشگاه هاروارد اظهار داشت که یک حمله میکروبی که در آن به اندازه سی کیلوگرم از باکتری زخم سیاه استفاده شده باشد می تواند بیست تا هشتاد هزار کشته برجای گذارد در حالی که یک حمله اتمی با قدرت بیست میلیون تن فقط چهل هزار کشته برجای می گذارد)) (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱). با توجه به توضیحات گفته شده به این نتیجه می رسیم که در عصر معاصر و زمان ما روش های ارتکاب جرائم و همچنین تعیین حدود و مجازات آنان به سادگی گذشته و زمان سلف نیست چراکه در قرن ۲۱ میلادی، مفاهیمی مثل جرم، مجازات، تهدید و... با توجه به توسعه و رشد علم و به تبع آن فناوری های رایانه ای تغییراتی کرده اند و صورآنان تبدیل به شکل جدیدی شده است و معنا و مفهوم متفاوتی نسبت به قبل پیدا کرده اند برای مثال در برخی موارد افرادی هستند که با انگیزه های مختلف، ویدیو، عکس، کلیپ، یک خبر کذب و یا شایعه ای را در فضای مجازی مثل اینستاگرام، تلگرام و یا رایانه ای مثل بستر وب، پخش می کنند که باعث ایجاد ترس، رعب و نگرانی و سلب آرامش از دیگران می شود(قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

بخش سوم: جایگاه سلب امنیت و آسایش مردم در تحقق جرم محاربه

از تعاریفی که فقهاء امامیه از محاربه داشتند معلوم می شود که هر کس عملی مثل قتل، ضرب، جرح، دزدی و... را انجام دهد که موجب سلب آسایش و امنیت مردم گردد محارب دانسته می شود حال فرقی نمی کند که سلاح آن از جنس حدید باشد یا غیر حدید مثل سلاح های پیشرفته امروزی و با توجه به نظر بعض از فقهاء مراد از سلاح قوه غلبه و قهر می باشد لذا ممکن است شخص محارب با قدرت نمایی بدنی باعث رعب و وحشت مردم شود. حال سوال ما این می باشد که اگر شخصی بدون اخذ سلاح، امنیت و آرامش مردم را به هم زند باز هم عنوان محارب بر او صدق می کند یا نه؟ در جواب باید بگوییم، با توجه قواعد اصول فقه، چنانچه ما عبارت "تجريد السلاح" را یک قید توضیحی و از نوع غالبی بدانیم در اینصورت می توانیم بگوییم که حتی اگر شخص محارب بدون سلاح هم امنیت و آسایش مردم را بر هم زند عنوان محارب بر او صدق می کند (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

بخش چهارم: تحقق جرم در فضای مجازی

نام دیگر جرائم در فضای مجازی جرائم رایانه ای نیز می باشد در این جرائم در واقع شخص مجرم از رایانه به عنوان وسیله ای برای اهداف خود مثل کلاه برداری، دزدی، اخاذی، سرقت هویت، پورنوگرافی کودکان و اهم آنها حملات سایبری استفاده می کند؛ لذا از طرفی می توان گفت که پیشرفت در فناوری ها، بستر و فرصت مناسبی را برای تحقق جرم های جدید فراهم می سازد لکن فناوری به تنهایی برای تحقق جرم رایانه ای کافی نیست بلکه نیاز به قصد سوء از ناحیه شخص اعمال کننده جرم می باشد؛ لذا با بررسی که ما در محیط اطراف خود انجام می دهیم می بینیم که مجرمان برای اعمال غیر قانونی خود علاوه بر فناوری به چیز دیگری که می تواند در بستر اینترنت، جرم را شکل دهد نیاز دارند. بیشتر جرائم فضای مجازی از مقوله سرقت اطلاعات دولت ها، شرکت ها و اشخاص می باشد اگرچه این جرائم در بعد فیزیکی تحقق پیدا نمی کند و در فضای مجازی محقق می شود لکن جامعه و مردم را تحت تاثیر مستقیم خود قرار می دهد؛ لذا از این جهت است که هویت مجازی ما، عناصر روزمره ضروری زندگانی ما را شکل

داده و تحت تاثیر قرار می دهد؛ با توجه به اثر گذاری بالایی که فضای مجازی بر اعمال روزمره افراد دارد، می توان گفت که اعمال انسان در فضای مجازی بیشتر و گسترده تر از اعمالش در فضای حقیقی بر فرهنگ ملت ها و مردم تاثیر می گذارد. (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

بخش پنجم: جرم محاربه در فضای مجازی

چنانچه در مورد نوع سلاح در محاربه نظر دوم از علماء را بپذیریم و سلاح را تعمیم دهیم به هر چیزی که باعث سلب آرامش و امنیت مردم شود و همچنین با توجه به تعریف مذکور کستل از محیط فضای مجازی که آن را مجازی سازی فضای واقعی می داند، می توان نتیجه گرفت که جرم محاربه در فضای مجازی امکان تحقق دارد چراکه فضای مجازی نیز همانند فضای فیزیکی می تواند بر روی احساسات، امنیت و آسایش مردم تاثیر مثبت یا منفی بگذارد لذا اگر فرد یا افرادی از طریق فضای مجازی با قصد برهم زدن امنیت و آسایش مردم، دست به کارهایی بزنند که نتیجه آن سلب امنیت و آسایش مردم باشد، عنوان محارب بر این افراد صدق می کند و حد محاربه که در آیه ۳۳ سوره مبارکه مائده ذکر شده بر محارب اینترنتی نیز جاری می شود؛ چراکه محارب اینترنتی نیز همانند محارب غیر اینترنتی دارای تمامی شرایط تحقق محاربه می باشد. (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱). ممکن است اشکال شود که نهایت مطلبی که از تعمیم سلاح به معنای عام آن به دست می آید این است که ما می توانیم حیطه مصداق محاربه را از محارب فیزیکی به محارب مجازی تعمیم دهیم لکن برای اثبات حد در محارب مجازی نیاز به دلیل خاص و مستقلى داریم که در صورت فقدان از باب قاعده درء و احتیاط در دماء مسلمین حد در محارب مجازی منتفی می باشد. در جواب می گوئیم در آیات و روایات به صورت مطلق ذکر کرده است هرکسی با شرایط خاص موجب رعب و وحشت در میان مردم شود محارب محسوب می شود و حد محارب بر او جاری می شود و مناط اصلی تحقق محاربه را ایجاد رعب و وحشت در دل مردم دانسته اند و این مناط در فضای مجازی به نحو شدید تری قابل تحقق نیز می باشد که مصادیق فراوانی وجود دارد برای ایجاد رعب و وحشت در میان مردم از طریق فضای مجازی مثل حمله سایبری به پمپ بنزین های جمهوری اسلامی ایران در پاییز ۱۴۰۰ که این حمله سایبری منجر به تشکیل صف های طولانی، هراس در دلها و سلب آرامش برای عده ای از مردم شد (قهرمانی، شمسی، ۱۴۰۱).

نتیجه گیری

با توجه به بررسی تعاریف و قیود محاربه از لسان فقهای امامیه به این نتیجه می‌رسیم که گرچه عنوان محاربه بیشتر بر کسی منطبق است که به صورت فیزیکی اخذ سلاح مع قصد رعب و وحشت در میان مردم دارد لکن ایجاد رعب و وحشت تنها منحصر در محاربه از طریق اخذ سلاح به صورت فیزیکی نمی‌باشد؛ چرا که با در نظر گرفتن نسبت بین حکم و موضوع که ناشی از ارتکاب عقلائییه و عرف می‌باشد و همچنین احراز عنوان محاربه بر کسی که سلب آسایش و امنیت از مردم داشته، به یک مناسبت دست می‌یابیم و با تنقیح مناسبت از محارب فیزیکی به محارب مجازی، می‌یابیم که محاربه در فضای مجازی نیز قابل تحقق است. با بررسی فرهنگ و جامعه امروزی می‌یابیم که بشر با استفاده از بستر رایانه ای و فضای مجازی یکسری واقعیت‌هایی را به صورت مجازی درآورده است، لذا جرائمی که در فضای مجازی محقق می‌شود در اصل نسخه واقعی آن در فضای حقیقی و فیزیکی رخ داده است و این بشر است که همان جرم را مجازی کرده است. لذا چنین فضایی، افکار و رفتار جوامع و افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهد با توضیحات گفته شده در می‌یابیم که فضای مجازی، حول رابطه متقابل آن با فضای حقیقی، تعریف می‌شود. در نهایت می‌یابیم که با توجه به تعریف فقهاء امامیه از سلاح و تعمیم دادن آن به قوه غلبه و قهر، به کسی که از طریق فضای مجازی سلب امنیت و آرامش از مردم می‌کند، محارب گفته می‌شود و به تبع حد ذکر شده در آیه ۳۳ سوره مبارکه مائده بر چنین شخصی جاری می‌شود. با توجه به اهمیت فضای مجازی و دخالت این فضا در زندگانی روزمره مردم باید در مرحله اول خود این فضا را به خوبی شناخت و در مرحله دوم جرائمی که در این فضا رخ می‌دهد را شناخت چراکه در صورت عدم شناخت جرائم فضای مجازی بستر و شرایط بهتر برای مجرمین مجازی فراهم می‌شود لذا جا دارد که در مورد جرائم مجازی دیگری مثل تروریسم مجازی کار و تحقیق شود تا با اتخاذ قانون مربوطه، مجازات و برخوردی مناسب با مجرمین مجازی صورت گیرد.

منابع و مأخذ

قرآن کریم

منابع فارسی

۱- اسماعیلی، مهدی، (۱۳۹۵)، ماهیت محاربه، فقه و مبانی حقوق اسلامی، ۲، ۱۱ تا ۲۲

- ۲- بجنوردی، سید محمد، (۱۳۸۴)، فقه تطبیقی، چ اول، تهران، سمت
- ۳- پورقهرمانی، بابک، شمسی، سولماز، (۱۴۰۱)، امکان سنجی تحقق جرم محاربه در فضای مجازی، سومین کنفرانس پدافند سایبری
- ۴- شریفی، مهرداد، سپهری، روح الله، (۱۳۹۴)، بررسی تحقیق جرم افساد فی الارض و محاربه در فضای مجازی، کنفرانس ملی هزاره سوم و علوم انسانی
- ۵- فرحزادی، علی اکبر، رحمتی، محمد، ثابت سروسستانی، محمدامین، (۱۳۹۱)، بررسی جرم محاربه از منظر فقه امامیه و مذاهب اربعه، حقوق جزا و سیاست جنایی، ۲، (۹۳ تا ۱۱۲)
- ۶- هاشمی شاهرودی، محمود، (۱۳۷۸)، بایسته های فقه جزا، چ اول، تهران، نشر میزان

۷- یزدانی، علی، احمدی، حسین، رجایی پور، مصطفی، (۱۴۰۰)، سلامت اجتماعی افساد فی الارض و محاربه از منظر فقه اسلامی و حقوق اسلامی، پژوهش های اخلاقی، ۴۵، ۳۲۵ تا ۳۴۲

منابع عربی

- ۸- ابن ادريس الحلّی، ابی جعفر ابن محمد ابن منصور، (۱۴۱۰)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، (جلد ۳)، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین
- ۹- ابن البراج، عبدالعزیز، (۱۴۰۶)، المهذب، (جلد ۲)، قم، موسسه النشر الاسلامی التابعه لجماعه المدرسین
- ۱۰- ابن قدامه المقدسی، عبدالله ابن احمد، (۱۴۰۵)، المغنی فی فقه الامام احمد ابن حنبل الشیبانی، (جلد ۱۰)، بیروت، دارالفکر
- ۱۱- ابن منظور، (۱۳۸۸)، لسان العرب، بیروت، دار صادر

- ١٢- البهجه، الشيخ محمد تقى، (بى تا)، الجامع المسائل، (جلد ٥)، قم، بى مكان
- ١٣- الحلى، ابوالقاسم نجم الدين جعفر بن حسن، (١٤٠٣)، شرائع الاسلام فى مسائل الحلال و الحرام، بيروت، اذا لاوضاء
- ١٤- الخمينى، روح الله الموسوى، (١٤٠٩)، تحرير الوسيله، (جلد ٢)، قم، موسسه دارالعلم
- ١٥- الخمينى، سيد روح الله، (بى تا)، تحرير الوسيله، (جلد ٢)، بيروت، بى مكان
- ١٦- الشهيد الثانى، زين الدين بن على، (١٤١٠)، الروضه البهيه فى شرح اللمعه الدمشقيه، (جلد ٢ و ٩)، قم، المكتبه الداورى
- ١٧- الشهيد الثانى، زين الدين بن على، (١٤١٣)، المسالك الافهام الى تنقيح شرائع الاسلام، (جلد ٤)، قم، موسسه المعارف الاسلاميه
- ١٨- الشيخ الطوسى، محمد بن الحسن، (١٣٨٧)، المبسوط فى فقه الاماميه، (جلد ٨)، تهران، المكتبه المرتضويه لاحياء الآثار الجعريه
- ١٩- الشيخ الطوسى، محمد بن الحسن، (١٤٠٧)، الخلاف، (جلد ٥)، القم المقدسه، موسسه النشر الاسلاميه التابعه لجماعه المدرسين
- ٢٠- الشيخ الطوسى، محمد بن الحسن، (١٤٠٠)، النهايه فى مجرد الفقه والفتاوى، (جلد ٣)، بيروت، دار الكتاب العربى
- ٢١- الطباطبائى، السيد على، (١٤١٨)، الرياض المسائل فى تحقيق الاحكام بالدليل، (جلد ١٠)، قم، موسسه آل البيت لاحياء التراث الاسلاميه
- ٢٢- الطباطبائى، السيد على، (١٤٠٩)، الشرح الصغير فى شرح المختصر النافع، (جلد ٣)، قم، المكتبه آيه الله المرعى النجفى
- ٢٣- الطباطبائى، محمد حسين، (١٣٥٤)، الميزان فى تفسير القرآن، (جلد ٥)، تهران، دار الكتب الاسلاميه
- ٢٤- الطريحي، فخر الدين، (١٣٧٥)، مجمع البحرين، (جلد ٣)، تهران، المكتبه المرتضويه
- ٢٥- العاملى، زين الدين الجبعى العاملى، (بى تا)، الروضه البهيه فى شرح اللمعه الدمشقيه، (جلد ٩)، بيروت، دار العالم الاسلامى

- ۲۶- العلامة الحلبي، حسن بن يوسف، (۱۴۱۳)، المختلف الشيعه، (جلد ۹)، قم، موسسه النشر الاسلاميه التابعه لجماعه المدرسين
- ۲۷- العلامة الحلبي، حسن بن يوسف، (۱۴۱۳)، القواعد الاحكام، (جلد ۲)، قم، موسسه النشر الاسلاميه التابعه لجماعه المدرسين
- ۲۸- العلامة الحلبي، حسن بن يوسف، (۱۴۲۰)، تحرير الاحكام الشرعيه على مذهب الاماميه، (جلد ۲)، قم، موسسه الامام الصادق (ع)
- ۲۹- الفاضل النكراني، الشيخ محمد، (۱۴۲۲)، تفصيل الشريعة في شرح تحرير الوسيله، قم، مركز فقه ائمه اطهار
- ۳۰- الفاضل الهندي، محمد بن الحسن، (۱۴۱۶)، كشف الثام و الابهام عن قواعد الاحكام، (جلد ۲)، قم، موسسه النشر الاسلاميه التابعه لجماعه المدرسين
- ۳۱- الغلپايگانی، السيد محمدرضا الموسوي، (۱۴۱۲)، الدر المنضود في احكام الحدود، (جلد ۳)، قم، دار القرآن الكريم
- ۳۲- المحقق الحلبي، نجم الدين جعفر بن حسن، (۱۴۰۸)، الشرائع الاسلام في مسائل الحلال و الحرام، (جلد ۴)، قم، موسسه الاسماعيليان
- ۳۳- المفيد، محمد بن محمد، (۱۴۱۳)، المقنعه، قم، المؤتمر العالمي لالفیه الشيخ المفيد
- ۳۴- الموسوي الخويي، سيد ابوالقاسم، (۱۴۲۸)، مباني تكمله المنهاج، (جلد ۱)، قم، آثار امام خويي
- ۳۵- النجفي، محمد حسن، (۱۴۰۱)، جواهر الكلام في شرح شرائع الاسلام، (جلد ۴۱)، بيروت، دار الاحياء لتراث العربي
- ۳۶- النجفي، محمد حسن، (۱۴۰۴)، جواهر الكلام في شرح شرائع الاسلام، (جلد ۴۱)، بيروت، دار الاحياء لتراث العربي
- ۳۷- غرر الحكم، درآمدی، (جلد ۴)

منابع انگلیسی

- ۳۸- Castells, M, (۱۹۹۷), An Introduction to the Information Age , city, Ypp
- ۳۹- Gibson , W, (۱۹۹۶), Givilisation and the Edge of Popular Culture, an interview to Bob Catterall, city, ۵-۶pp